

A TUDOMÁNYNÉPSZERŰSÍTÉS ARANYKORA A BRÓDY SÁNDOR UTCÁBAN

DOI 10.35402/kek.2026.2.7

Talán nem tévedek túl sokat azt állítva, hogy az 1990-es rendszerváltás utáni két-három évtizedben a magyar közszolgálati rádió oroszlánszerepet játszott a tudomány eredményeinek a tágabb közönség körében való terjesztésében. Korábban, a Kádár korban is léteztek ugyan állandó (és népszerű) tudományközvetítő rádióműsorok: csak a saját szakmánál maradva, hadd utaljak csupán Benda Kálmán és Hanák Péter ez irányú állandó műsoraira a Kossuth adón, melyeknek a legendás rádiós újságíró-szerkesztő, Kerekes István volt a szervező motorja. Mindamellett tény, hogy a rendszerváltás után ez a fajta műsorpolitika „demokratizálódott”; ezen azt értem, hogy egy sor kitűnő rádiós újságíró rendszeresen vezetett rövidebb-hosszabb beszélgetéseket aktuális tudományos kérdésekről egyes kutatókkal, nevesekkel és kevésbé nevesekkel egyaránt. Ez mondhatni unikális volt, és egyúttal nagy ajándék is egyszersmind a saját akadémiai világukba elzárkózott kutatók számára, hogy közzé tehessek, immár a szűk szakmai közvéleményen túli művelt közönséggel is megismertethessék végre vizsgálódásaik legfrissebb eredményeit. Ami megkövetelte tőlük, hogy közérthető, de igényes módon adják közkézzre a tudományos eredményeket és a gondolataikat. Ez ma már nem létező lehetőség számunkra, kutatók számára, ami teljesen kikopott a közmédia műsorpolitikájából: ha létezik egyáltalán ilyen kínálat (mint az egyetlen közszolgálati tévécsatornán), az is kizárólag a NER számára kedves, huszadrangú ún. kutatók folytonos szerepeltetésével elégti ki ezt az igényt. Meg is van ennek az eredménye: a tágabb köztudatot a tudományos kérdésekben ma sokkal inkább a szabadon burjánzó civil digitális információcsere uralja, kommentek és facebook stb. bejegyzések formájában, melyeknek rendszerint semmi köze sincs a racionális gondolkodás megnyilatkozásaihoz, hanem tévtanokat terjesztenek, és a dilettantizmus medrében maradva az előítéletes gondolkodást és az értelmiségellenes közhangulatot gerjesztik. Ezért nem titkolt nosztalgiával tekinthet vissza e sorok írója is azokra a nem is túl régi időkre, amikor a még tényleg közszolgálati rádió- és tévé műsorszórás kínálatában megvolt a tudomány kíváncsú tekintélye és e mögött az a szolgálati etika munkált, amely a bizonyított

tudományos eredmények tágabb körű megismertetését ambicionálta. Ez a nosztalgia vezeti jelen visszatekintő szemlémet a Bródy Sándor utcai legendás rádiókomplexumra. Mely komplexum már nemcsak szimbolikusan, de önnön tárgyi mivoltában sem létezik többé, ami igencsak fájó dolog, sőt több is ennél: megbocsáthatatlan bűne a jelenbeli döntéshozóknak.

Mert mire is emlékezhetem mindezek kapcsán? A kilencvenes és a 2000-es években, még, mint viszonylag fiatal (vagyis nem a tudománycsinálók legfelső krémjéhez tartozó) kutató megannyi lehetőséget kaptam én magam is, hogy egy-egy új könyvem kapcsán, vagy valamely akkor épp aktuálisnak tetsző történeti kérdéshez kapcsolódva megszólalhattam az éter hullámain. Ennek akkoriban számtalan formája volt ismert. Az egyik leggyakoribb alkalom volt, hogy egy rádióriporter beinvitált a Bródy Sándor utcai stúdiók valamelyikébe, hogy négy szemközt, vagy hatszemközt beszélgetést folytassunk egy adott kérdéssel. További lehetséges forgatókönyvnek felelt meg, hogy ugyanők többünket kértek fel rádiós eszmecsere az általuk megjelölt témában. Ez utóbbi, olykor, egész kis minikonferenciává szélesedhetett, bár erre azért ritkán került sor. Az interjúvoló rádiós újságírók egész kis csapata állt ehhez akkor rendelkezésre, én magam legalább egy tucat ilyen, tudományos érdeklődésű és felkészültségű tagjakkal kerültem közeli kapcsolatba, mint Sipos Júliával, Várad Júliával, Várkonyi Benedekkel, és másokkal. Azon túl, hogy számomra is izgalmas volt közérthetően, immár sokak számára hallhatóan megfogalmazni tíz-húsz, legföljebb harminc percben összefoglalva az akkor engem foglalkoztató tudományos problémát, amely komoly kihívás a csupán hosszabb értekezések írásába és szóbeli előadásában jártas ember számára, már az is sokat számított, hogy írásaim (konferencia előadásaim) olvasóinak és hallgatóinak a szűk körén kívül egy jóval népesebb befogadó közönségre számíthattam ezúttal. Ennek is köszönhetően sokakhoz eljuthatott akkori tudományos közleményeim mondanivalója, mely tény nap mint nap megtapasztalhattam a visszajelzések révén. Igazán hálát érezhettünk tehát mi, akadémiai kutatók a magyar rádió akkori működtetői, és kivált az ebben az ügyben közvetlenül

közreműködő rádiós újságírók iránt, hogy egy pillanatra kiemelkedhettünk a szellemi elszigeteltség állapotából. Ez így annak a tágabb intézményes és informális kommunikációs hálónak alkotta szerves részét, amely a tudomány embereit összekötötte a közemberek civil világával, és ekképp ténylegesen hozzájárulhatott a művelt közvélemény formálásához. Ennek a kommunikációnak a hiányát ma különösen erősen érezzük és fájljuk.

Alkalmanként az is előfordult, hogy egy-egy, talán sikeresebb, rádióbeszélgetés hanganyaga nyomtatásban is napvilágot lásson. Erre akkor nyílt bővebb lehetőség, ha az illető interjúvoló egy nyomtatott formában megjelenő periodika szerkesztője is volt egyúttal, mint Várkonyi Benedek. Így kerülhetett az olvasók kezébe 2001-ben annak a rádiós beszélgetésnek az anyaga, melyet a naplókról és naplóírókról folytatott Várkonyi Benedek a későbbi Nobel díjas Kertész Imre íróval, valamint két történetessel, Kövér Györggyel és jómagammal.¹¹ S ehhez hasonlóan olvashatták el azok is azt a beszélgetést, ha elmulasztották meghallgatni a rádióban, melyet a történelmi idő problémájáról három historikus folytatott szintén valamikor a 2000-es években.²²

Ebben az időben is akadt példa történész által szervezett rádiós beszélgetéssorozatra, amelyet korábban Benda és Hanák gondozott és vezetett. Jó példa volt erre Vadász Sándornak, az ELTE történész professzorának a rádiós beszélgető műsora 2000 és 2003 között. Én magam két alkalommal vehettem részt ebben a műsorban, melynek válogatott anyaga, benne az egyik itt folytatott saját beszélgetéssel, könyv alakban is megjelent utóbb.³³ S hadd szóljak még külön egy olyan rádiós élményemről is: 2004-ben a Magyar Rádió Márványtermében (a volt Esterházy palotában) egy kis műhelykonferenciát rögtönöztek a rádiósok *Vonzások és taszítások* címmel a zsidókérdés 20. századi történetének a megbeszélése végett, Rózsa T. Endre,

a rádió munkatársának a szervezésében és a költő Mezei András elnökletével.⁴⁴ A tanácskozáson a holokauszt új történetírói megközelítéséről volt szó kortárs, még élő tanúk jelenlétében, akik ott meg is szólaltak, így többek közt Csikós Nagy Béla, a Kádár kor egyik vezető gazdaságpolitikusa, aki az 1940-es években még kezdő (egyébként jobboldali beállítottságú) közgazdászként élte át azt az időszakot, és persze a holokauszt túlélő Mezei András is tanúságot tett a korról.

A Magyar Rádió e mellett is mindig kivételesen nagy hangsúlyt helyezett a tudománypopularizációra, ami így nem egyedül csak a fent megnevezett rádiós újságírók partizán tevékenységéből állt. Létezett akkoriban egy hétfős tudományos szerkesztőség, amely ezt a munkát koordinálta, a humán- és társadalomtudományok „érdekeit” Mihancsik Zsófia képviselte ebben a testületben. A természet- és élettudományoknak *Szonda* címen volt állandó műsora a Kossuth rádióban, melyet Simonffy Géza és Egyed László szerkesztett, akik 1987-ben akadémiai díjat is kaptak e ténykedésükért.⁵⁵

Mindez apró adalék csupán annak a szerteágazó népművelési felvilágosító munkának az ismeretéhez, amely az internet világát megelőzően, és *a tévével együtt* akkoriban oly hasznosan terjesztette az éterben a tudományosan ellenőrzött tudást a legszélesebb társadalmi körben. Ma már valóban nosztalgiaiával tekinthetünk rá vissza, amikor pedig a tájékozódás lehetőségeinek a megsokszorozódásával és egyúttal a demokratizálódásával, talán éppen annak eredményeként jószerivel a butaság, a fantáziaszülte áltudományosság, az összeesküvés elméletek sokasága terjed szinte akadálytalanul az emberek között.

¹¹ Várkonyi Benedek: A naplóírók történelem. Beszélgetés Kertész Imrével, Gyáni Gáborral és Kövér Györggyel. Café Babel, Negyvenegyedik szám, 2001/3. Ősz. 29–34.

²² Várkonyi Benedek: Életsebességek. Beszélgetés Gyáni Gábor, Kövér György és Ormos Mária történésszel. Café Babel, Ötvenkettedik szám, 25–32.

³³ Vadász Sándor, szerk.: Rádiós történelem. Nyitott könyv, Bp., 2007. Benne a Megismerhető-e a történelem? (A kétely kérdései). A beszélgetés résztvevői: Gyáni Gábor, Szekeres András és Vadász Sándor történész. Elhangzott 2002. november 15-én. Uo. 211–219.

⁴⁴ Az itt elhangzott előadásom szövegéhez lásd Gyáni Gábor: Az új középosztály és a gazdasági elit felemelkedése a dualizmus korában. CET. Central European Time, 2004. december, 58–66.

⁵⁵ Ezekért az információkért Patkós András, fizikus akadémikusnak tartozom köszönettel.